

Лиза Марић Крижанић: лепота и осећајност

Драгиња-Драга Марић, у сликарству позната као Лиза Крижанић (1905–1982), била је део елитних уметничких кругова међуратног Београда. Заједно са својим супругом Пјером Крижанићем, била је као стожер млађе генерације уметника који тек долазе, али ни до данас није стигла место које заслужује у историји српског сликарства. У овом раду представљена је њена биографија, као покушај да се шири академска јавност обавести о овој занимљивој личности и талентованој сликарки.

Кључне речи: сликарство, „кћери мрака“, поетски импресионизам

Историја српске уметности новијег времена често се показује неправедна према ствараоцима, нарочито женама које нису показивале наглашенију амбицију да своје стваралаштво истакну по сваку цену, и тако га учине упадљивијим на актуелној јавној сцени, или им други сплет околности то није дозвољавао. Најчешће, живећи у сенци својих познатих супруга, очева и браће или, у исти мах, због скромности свога карактера, упркос неспорном таленту, образовању и еманципованим назорима, оне су ризиковале да им имена и дела буду прећуткивана, заборављена. А неретко, након смрти, бивају потпуно изостављана из значајнијих уметничких прегледа, стручних критика и енциклопедија. Да је у нашој култури више систематичности, поштовања, слуша и разумевања за те тихе „кћери мрака“, уметничка баштина би нам данас била богатија, и корак са светом можда бржи, поузданији.

Свакако, такав је случај и са Драгињом-Драгом Марић, у сликарству познатом као Лиза Крижанић (1905–1982), необично лепом, образованом и несвакидашње привлачном инспираторком многих значајних сликара, вајара и књижевника. У елитним уметничким, и не само уметничким кругова међуратног Београда, заједно са својим супругом Пјером Крижанићем, она је упамћена као стожер млађе генерације уметника који тек долазе. Не хрлећи за славом, ипак, као да је читавог живота дубоко веровала у време које провејава дела и указује на вредности, расветљавајући запостављеним чињеницама и оне личности културе којима судбина није била наклоњена, те нису имале среће да буду адекватно оцењене.

Након деценије од њене смрти, ипак се та неправда према овој сликарки, донекле, стидљиво почела исправљати. „Известан број слика Лизе Крижанић без зазора може да заузме часно место у сваком нашем музеју са пробраним експонатима познатих“, истакла је др Вера Јовановић, историчарка уметности (Јовановић: 2001, 8). Као аргумент том мишљењу, она објављује опсежну монографију *Лиза Крижанић живот и сликарство*, 2001, а потом и књигу *Лиза Крижанић сећања и писма*, 2005. Упркос активном присуству у уметничком животу Београда, а у том свету утицајног др Сретена Марића, њеног брата, као и супруга Пјера Крижанића, иако са лепим сликарским референцама од самих почетака, Лиза Крижанић се тек пред Други светски рат одлучније званично појавила на српској ликовној сцени, као већ успешна сликарка фигура, пејсажа и цветних аранжмана, у стилу поетског импресионизма.

Лизин живот почео је у идиличном, маленом Косјерићу, у Западној Србији. Њени родитељи, Стаменко и Јелена (Раковић) Марић, били су цењени учитељи, начитани, имали су богат и чист језик каквим се говорило у овом крају, подржавали су љубав према књизи, одржавајући и шире интелектуалне везе мимо маловарошког живота. Драга Марић, из милоште још тада је названа Лиза, и као да ово име постаје предзнак њеног будућег уметничког ореола. Расла је између двојице браће, старијег Сретена, потоњег знаменитог есејисте, професора и академика, и млађег Драгослава, касније правника и државног саветника за међународно право.

Илустрација бр. 1. Фото-портрет Лизе Марић

„Широки ормани усечени у зид, пуни књига и часописа, *Босанска вила*, *Српски књижевни гласник*, *Дело*. Мајка и тетке причале су о Еми Бовари, Наташи Ростовој, Ани Карењини као о живим знанцима“, сећа се Сретен Матић у својим раним успоменама на родни Косјерић (Поповић: 1996, 12). И његова сестра дели сличне осећаје о том добу, које је, како је говорила – „било моје грофовање, моје дивно детињство“. Оно се завршило са почетком Првог светског рата и голготом кроз коју је српски народ имао да прође, када се и породица Марић растурила. После рата, родитељи су по службеној дужности премештени у Скопље, где је Лиза са одличним успехом завршила гимназију (као изузетан ђак ослобођена усмених испита на матури 1923). Цртаће јој је предавао професор и сликар Христифор Црниловић (некадашњи ученик Београдске уметничке школе и минхенске Академије), који је први открио њен сликарски дар, и упорно је подстицао да слика.

Енергична и пожртвована мајка Јелена, напредних погледа за разлику од конзервативнијег оца, све троје деце је слала на даље школовање у иностранство, сматрајући да је богатство у глави а не у материјалним добрима. Тако је после матуре, крајем 1924, и деветнаестогодишња Лиза отишла у Париз на годину дана ради усавршавања француског језика, али и ближег упознавања са светским сликарством. Радознала, скромна и у свему неискусна девојка из провинције, свакако је била опчињена „градом светлости“, епицентром европске уметности. Са њом је у истој соби на мансарди, у улици Сен Жак на Сен Мишелу, становала њена другарица и земљакиња из детињства Десанка Максимовић. Заједничке, узбудљиве париске дане младости, касније ће обе увек радо помињати.

Код њих је тада често навраћао познати карикатуриста и сликар Пјер Крижанић, са којим се Десанка знала из београдског књижевног круга, а он је био и уредник њене прве песничке књиге. Често су утроје посећивали позоришта, нарочито музеје, галерије и изложбе, књижне антикваријате. Пјер није крио своју очараност младом и лепом Лизом. Био је привучен и њеном надареношћу за сликарство и трудио се на све начине да је уведе у сликарску уметност, указујући јој на дела великих мајстора у Лувру, Клинију и другим галеријама. О томе времену Десанка Максимовић, између осталог, каже како је Пјер још тада приметио колико је „Лиза у колориту непогрешива“ (Максимовић, 1962, рукопис). Са Пјером су се њих две те године и фотографисале, видимо на атељејској фотографији у профилу, где се запажају правилне, класичне црте лица, глатка коса, склад пропорција, отменост линија и елеганција, нешто несвакодневно, племенито што је зрачило, а што није промакло ни париском фотографу.

Илустрација бр. 2 Троје младих уметника у Паризу

На другој, у анфас ставу, уочавају се мало укосе усађене очи и испупчене јагодице, што је све лицу давало, за наше поднебље, доста ретке и занимљиве источњачке црте. Чини се да је поред неких доминантних одлика у карактеру, она наследила црте лица од своје мајке, само још изразитије, профињеније. Своја оскудна теоријска знања Лиза је овако, на непосредан и занимљив начин, убрзано надомешћивала и све више напредовала, нарочито у техници цртежа, улазила полако у суштину сликарства. „Лиза у трансу слика“, примећивао је лаконски Пјер (Максимовић, 1983, 3) а његове лекције и похвале поспешивале су њене сликарске покушаје са видним резултатима. Одушевљене, обе младе уметнице су желеле да што више упију у себе, училе су, и често више гладне него сите медитирале о пролазности у музеју Клини. Десанка је тада написала песму „Опустели оклоп“, а Лиза је израдила и њен први „мали портрет“, који ће јој значити више од свих других што ће их њена пријатељица током година насликати.

Дакле, на уметничком путу ове сликарке десио се обрнути ток догађаја од оног којим је ишла већина српских уметника тада. Париз је био Лизи прва степеница, а онда обогаћена тим искуствима, уз ослонац на свој природни дар, настављала је да се усавршава. Проучавала је постављање композиције, стицала цртачку сигурности, звучност колорита, свежину осећања на слици. Десанка је као врсна лирска песникиња, учила тај суптилни Лизин осећај за лепоту и хармонију боја. „Та очараност бојама, још пре него што се Лиза објавила као сликар, показала се у њеном одевању као у жена на

платнима великих мајстора, виђених тада и касније током живота, у музејима света. За њеном лепотом и изабраним одевањем окретао се свет улицом...“ (Максимовић, 1983, 3).

Преко друштва занимљивих уметника са којима се упознала, Лиза је била сведок разних културних догађаја. Похађала је чувену Високу школу лепих уметности код Андре Лота на Монпарнасу, а истовремено на Сорбони присуствовала предавањима из естетике и историје уметности. Ту је упознала и Зору Петровић и Саву Шумановића, са којима је наставила пријатељство. Иако је Лот био добар педагог, Лизи и Зори Петровић није сасвим одговарао, поготову његов начин „калкулисања“ у стваралачком раду, па су обе напустиле његову школу. Зора Петровић је тада урадила њен први портрет, а сликаће је више пута касније, изузетно успешно.

У Паризу је тада живело више наших стваралаца: Стојан Аралица, Петар Добровић, Мило Милуновић, Милан Коњовић, Јефто Перић, Марко Челебоновић, Ристо Стијовић и други, са којима је Лиза долазила у контакт. Ипак, централна личност за Лизу је био један Пољак Ален, који је у Паризу имао свој атеље, на Монмартру. Он је упорно тврдио да је ова девојка талентована, и у одушевљењу је од њених тадашњих радова приредио самосталну изложбу (1925), насликао и њен портрет. Неодољиви сликарски изазов њеног лика убрзо ће се потврдити у Београду, када ће је на својим платнима овековечити многи наши уметници. Та изложба, ипак, била је њен први и једини самостални уметнички наступ за живота.

По повратку у Београд, Лиза-Драга Марић се удаје за Пјера Крижанића, наставља студије, а 1931. дипломира на дванаестој групи упоредне књижевности и француског језика на Филозофском факултету у Београду. Пошто је одбила службу у унутрашњости, наставила је интензивно да слика, махом аквареле и уља на платну. Почела је да слика и прве портрете своје мајке, за коју је била нежно и дубоко везана, особито у тешким годинама које ће заједно делити. Мајка је за Лизу била симбол љубави и среће, поготову што је сама остала бездетна. Затим је сликала поново Пјера и Десанку, а најрадије ипак своју мајку, све до краја њеног живота, а то ће бити и најуспелији портрети. *Моја мати са књигом* (1939), уз још неколико слика из овог периода, чува се данас у Народном музеју у Београду.

Уз помоћ уметника са којима је пријатељевала из прве руке допуњавала је своје темељно сликарско образовање и умеће. Радила је са жаром, једно време у атељеу Милоша Вушковића од кога је много научила, а краће време је посећивала и популарни вечерњи курс цртања код Петра Добровића. Још једном, на пола године, иде у иностранство као чланица Међународног уметничког клуба жена, када је послата (1937)

у Лондон на даље усавршавање. Потом су следила путовања у Рим и Букурешт. Поред портрета, омиљени мотиви су јој цвећа, мртве природе као и ентеријери које је одлично продавала. Међутим, због своје велике самокритичности, она први пут излаже у Београду тек 1939. на Једанаестој пролећној изложби сликарских и вајарских радова југословенских уметника, када постаје члан Удружења ликовних уметника. Критика се тада озбиљније огласила поводом њених слика, оценивши их веома повољно (Јовановић, 2001, 34). И на свим наредним, редовним изложбама УЛУС-а Лиза Крижанић ће излагати све до пред сам почетак рата.

Занимљиво је да је Лиза још 1932. године положила испит за возача моторних возила, набавила ауто и њиме одлазила на излете у околину Београда. О томе сведочи шоферска дозвола и једна драгоцена фотографија, на којој она као права светска дама, у елегантном костиму, седи за воланом свог аутомобила са отвореним кровом, пред улазом у Калемегдански парк (фотографија се чува у документацији легата Лизе Марић-Крижанић у Косјерићу). Била је ексклузивна, модерна, еманципована и самосвесна жена, ретка у тадашњем Београду. Из данашње перспективе, готово да једва можемо замислити необичност њене појаве, па и храброст.

У то време, млади уметнички пар сели се из Влајковићеве улице на Дорћол, у Господар Јевремову 49, и њихов пространи стан убрзо постаје познати уметнички „салон“, омиљено стециште београдског, елитног уметничког круга. Гостићи пријатеље чувеним „пасуљем са ребарцима“ и понеком посласицом, млади сликари су размењивали искуства и своје слике, полемисали, узајамно се портретисали. Пјер је каткад и сам узимао палету, и таквом приликом је настао један Лизин портрет који поклања Вушковићу. Стални гости су били: Александар Кумрић (Пјеров близак рођак), Светолик Лукић, Антун Хутер, Лазар Личеноски, Мило Милуновић, Миливој Узелац, Милош Вушковић и други. Кумрић и Лукић су остали они најређи, одани пријатељи у невољи. Драг гост им је био и Коста Страјнић из Дубровника и његова супруга Јованка, која је такође урадила два Лизина портрета, данас у приватном власништву (Јовановић: 2001, 156).

Тада су се дружили и са многим другим истакнутим људима свога доба, као што су Владислав Рибникар, Јован Дучић, Иво Андрић, Милица Зорић, Томо Росандић, Петар Палавичини, Ристо Стијовић који је излио и њен портрет у гипсу (Јовановић: 2010, 292). Али, Лизи ниједан од њих није био директан узор, и остајала је своја у тражењу сопственог ликовног израза и пута, ван разних „изама“ и програма. Да је по природи била предодређена за једно лирско, интимистичко сликарско исказивање, сазвучја

рафинованих боја, нијанси и тонова, указује и њен концизно изречени аутопоетички исказ: „Цело моје сликарство базира на осећању и на једној сликарској култури наслаганој у подсвести“ (Јовановић: 2005, 12).

Своје занимање за књижевност Лиза је дуги низ година усмерила на сарадњу са Пјером у комплетирању његових карикатура, које је често пратио одговарајући, кратак сатирични текст са убојитом жаоком. Као мудра и образована жена, домишљата и духовита, особа истанчаног смисла за језик, управо је она најчешће исписивала ону бритку, есенцијалну реченицу испод карикатура. А њом, постизао се онај жељени ефекат појачавања ударног значења цртежа. „По двадесет пута мењали смо неку реч“, говорио је Пјер Синиши Пауновићу, своме будућем биографу. Тако је било годинама, није крио, мада је то била „јавна тајна“ у Београду. Ипак, његова искрена захвалност, увелико одоцнела, стигла је када је приликом добијања „Политикине“ награде за животно дело (1962), рекао да половина награде припада Лизи (Пауновић, 1962, изјава у рукопису). Нехотице, потврдило се дуго важеће правило, да иза сваког успешног мужа у сенци стоји пожртвована жена, а у овом случају, уз то још и талентована уметница.

Лиза и Пјер Крижанић радо су виђани и у најотменијим београдским круговима књижевника различитих генерација и поетика. У дому дипломате и песника Милана Ракића упознала је Лиза и Иву Андрића, са којим ће остати у пријатељству и касније. Нарочито ће се често сретати када постану и суседи у Призренској, где код њих обоје навраћају Десанка Максимовић и Радован Зоговић. Одмах после Другог светског рата, Андрић је од Лизе купио слику „Ентеријер“, а тада му је поклонила и своје „Свеле руже“, слику рађену темпером (Поповић: 1992, 3). Андрић је уочио колико сликарка воли цвеће, да, на начин изразито лирске песникиње „у такве слике уноси целу себе, своју душу“ и зато препоручује: „Лизо, сликај цвеће...“ (Поповић: 1992, 3). Опет, неки други, као што су Стојан Аралица, Цуца Сокић и Пеђа Милосављевић, бодрили су је да слика пејсаже (Јовановић: 2001, 37), којима ће се она свестраније посветити у поратном периоду и током своје последње животне деонице.

Милан Ракић је такође је волео да сврати у Лизин атеље; потом би понекад цело друштво заједно ишло код „Два јелена“ или код њега на вечеру, а он би сео за клавир и музицирао за своје госте. У друштву са Андрићем, Ракићем, Маром и Топлицом Пешић, често су се састајали и код Ракићевог рођака, правника Драгана Милићевића. Дружили су се, размењивали идеје, књиге, слике (Јовановић: 2001, 39).

Још једно велико и славно песничко име током четврте деценије, преплиће се са именом Лизе Марић Крижанић. Наиме, кад год би се Јован Дучић нашао у Београду,

јављао се Лизи и Пјеру. Налазили су се обично у познатој кафани „Руска лира“ где је певала Олга Јанчевецка, или би Дучић навратио у њихов стан, који је био преко пута највећег српског књижара и издавача Геце Кона. Тако је, једном приликом Лизи донео на поклон *Велику историју француске књижевности* на француском језику. Шаливо присни тон његове посвете графитном оловком на овој књизи која се данас чува у њеном Легату у Косјерићу, указује на Дучићеве симпатије према младој интелектуалки и сликарки: „Драгој Лизи да се научи да чита...“ О посебној наклоности Дучићевој према брачном пару Крижанић, казује и посвета на његовој првој књизи *Сабраних дела*: „Лизи и Пјеру, својим добрим пријатељима за нежни спомен. Ј. Дучић, 1930.“ Такође, више сачуваних фотографија из албума Лизине заоставштине недвосмислено сведоче о врло интензивним међусобним везама прворазредних личности тадашње културе. Рецимо, у вили Милана Гавриловића, директора *Политике*, на Топчидерском брду, са домаћином се фотографишу Лиза, Пјер, Дучић и Милица Зорић. Затим, 1937. у Риму, видимо елегантну лепотицу Лизу на још једној фотографији, у јединственом друштву. Ведро расположења, после изложбе коју су посетили, стоји у средини поред Јована Дучића Лиза, затим Пјер, Тома Росандић, Петар Палавичини, и једна непозната дама.

О Лизи Крижанић је, у фрагментима, остало и доста лепих речи дивљења њених знаменитих савременика. Стојан Аралица касније бележи: „Сећам се нашег летовања у Оребићу, пре рата. Сретнем Црњанског, онда видим Лизу Марић Крижанић. Она је летовала на Корчули, па је свратила у Оребић... Како је то била лепа жена, најлепша жена у Београду...“ (Јовановић: 2005, 26). Али, за гласне уздахе својих обожавалаца, и пролазника који би се за њом окретали на београдским улицама, она није много марила. На туђу завист или оговарања није се освртала, остајући одана своме супругу, доследна својим осећањима и схватањима до краја. Код ње никада није било ни трага охолости, као да је велика пажња околине долазила мимо њене воље и намере. Обилазећи Спомен-збирку Павла Бељанског у Новом Саду 1963. године, и књижевник Густав Крклец, стојећи са још неколико писаца и културних радника пред Лизиним платнима, рекао је да се за њом, у своје време, много уздисало. Била је лепа и образована, дивио се и сањао о њој „али само спиритуално“ (Јовановић: 2001, 21). И сликар Милан Кечић, сећајући се Лизине појаве на Добровићевом курсу, у једној телевизијској емисији 1977. године, са усхитом је рекао: „Била је лепа као богиња!“

Диван и јединствен доказ за то, поред властитог сликарског опуса од око четири стотине каталожски пописаних дела, даје нам и њен лик на близу четрдесет портрета еминентних уметника, какви су: Пјер Крижанић, Владимир Жедрински, Александар

Кумрић, Зора Петровић, Игњат Јоб, Лазар Личеноски, Пенчо Обрешков, Марино Тартаља, Мило Милуновић, Миливој Узелац, Никола Бешевић, Коста Хакман, Вилко Геџан, Милош Вушковић, Петар Добровић, Никола Граовац, Јованка Страјнић, Габро Рајчевић, Олга Текавац и други. Многи од ових портрета су оцењени као ремек дела српске уметности двадесетог века (Јовановић, 2010, 295), и они сачувани заузимају достојно место у нашим музејима и другим институцијама културе.

Лиза Крижанић током година, није битније мењала начин свога рада. Само јој је „потез постајао слободнији, намаз лазурнији, боја кадшто светлија, а линија понекад нервознија. До рата је настојала да јој стил буде реалистичнији, дорађенији; у послератном раздобљу, стечено мајсторство и хитрина поступка, допринели су лакоћи, лепршавости, прозрачности њених слика“ (Јовановић: 2005, 13). А Тодор Манојловић, опширно коментаришући изложбу из 1940. у часопису *Belgrader echo*, дао је запажено место Лизи Крижанић, коментаришући уз репродуковани портрет, који је „са једним, у карактеру изврсно погођеним, и колористички, декоративно изванредно фином сликом песникиње Десанке Максимовић, и једним такође лепим пејсажом гробља“ (Манојловић: 1940, 7).

Бомбардовањем Београда 6. априла 1941. године у рушевинама је нестало много људи и културних добара, и Лиза тада остаје на улици, без стана, многих слика и без ичег, али је ипак преживела. На овај или онај начин, током ратних и поратних збивања, нестало је многих уметника, њених пријатеља. А она, која је засењивала друге својом умношћу, ведрином и лепотом, остала је нарушеног здравља, без принадлежности и потпоре супруга, без подршке у друштву. У окупираном граду, наставила је да слика упркос крајње несигурним и тешким околностима. Број тих радова није велики, али они спадају у ред њених најзрелијих остварења. Поред свега, везе са људима из света културе и уметности тада још нису сасвим биле покидане. Пјер се с почетка крио, и повремено долазио све док није отишао са партизанским покретом у Босну. Новинарка Нада Дорошки, пише да су свог заједничког пријатеља Рада Драинца, који умире у једној београдској болници (1943), њих две испратиле на Новом гробљу (Дорошки: 1977, 57).

По завршетку рата 1944. године брачни пар Крижанић је поново заједно у Београду, у новом стану, али у доста измењеним друштвеним и личним околностима. Већ 1950. Лиза је озбиљно болесна од окоштавања кичкичног стуба, и одлази на дуже лечење у болницу. Тада се и разводи од Пјера, јер је он, и сам уплашен болешћу и старошћу, нашао млађу жену, неговатељицу која га је лечила, и њоме се убрзо жени. Лиза се сели код мајке у Призренску 3, где ће остати све до краја живота.

Од јесени 1944. све се више инсистирало на новом уметничком правцу и стилу, у духу социјалистичког реализма, раскиду са предратним, декадентним опредељењима, индивидуализмом. Лиза се и даље држала свога начела да је уметност изнад политике, лепота универзалнија и трајнија од тренутног налога сваке власти. Иако је такво сликарство од тада, па и надаље, прећуткивано, она је као импресиониста са изразитом лирском нотом и у новим околностима пронашла самосвојно решење, као и неки други велики уметници и писци попут Исидоре Секулић. Са заносом је сликала панораме Београда и његове околине, иако је њено физичко кретање било све теже. Та платна ће бити изнад документарне вредности, те су због тога често откупљивана, највише за надлештва и установе. Другим, појединачним купцима у њеним пејзажима се чинила мање драстична слика свакодневне стварности и амбијента. Не очекујући похвале, држала се чисте лирске импресије, сликала утишаним, светлосним и колористичким ритмовима интиму своје теме у малим форматима (Јовановић: 2005, 36).

Илустрација бр. 3 „Море“, уље на платну

Усред њене уметничке активности, нашу сликарку је стигло беспопштедно окоштавање кичменог стуба, тело јој се савило према земљи, попут висибаве. Уз болест, стигла је и материјална оскудица, заборав и осамљеност. Физички бол и душевну патњу ипак је подносила без роптања, стоички. Сместила се код остареле мајке, у поткровљу које је прокишњавало. Када је мајка умрла (1962), остала је потпуно сама и од тада више није сликала ниједну људску фигуру. Једини стални дружбеник и главни јунак њених

цртежа и слика је вољени пас Локи. Најпосле, сликарство јој постаје једини смисао, а и хлеб.

Међу неколико ретких пријатеља који је нису заборавили нарочито место припада Десанки Максимовић, увек јој приврженој. Пеђа Милосављевић и Мило Милуновић, са којима је радила мозаик за Југословенско драмско позориште, нису јој се оглашавали а она није нипошто волела улогу молиоца, и није се ником обраћала (Јовановић: 2001, 73). Од родбине, само је брат Драгослав био у Београду, бринуо је о њој, а веома близак и привржен јој касније постаје новинар и публициста Радован Поповић са супругом Бранком (каснији биограф њеног брата Сретена Марића). Од пријатељица из младих дана, поред Десанке, посећује је још Нада Дорошки, те велики колекционар Павле Бељански, који откупљује њена платна, а такође и њен портрет (Игњат Јоб, из 1931) за своју Спомен збирку у Новом Саду. Од помоћи јој је била и њена ученица Олга Текавац, као и одана духовна подршка Светолика Лукића, старог обожавалаца. С времена на време, појављују се још нека имена сликара, и нарочито сликарки из њене генерације, више у њеном дневнику него у стварности. То би био, свакако, један невесео и малени списак у односу на онај дугачки, сачињен од мора људи који су јој се до рата дивили. И поред свега тога, умела је још да се подсмехне – себи самој: потресна су сведочења оних људи који су је тих година лично упознали, дивили се таквој духовној снази њене необичне личности, која је импоновала (Јовановић: 2005, 31).

Духовну радозналост и интересовање за књижевна и друга уметничка дешавања, она је задржала читавог живота. Стваралачка слобода, искреност и хуманост, били су њени врхунски идеали који чврсто повезују њено уметничко деловање до 1950. године, са оним које долази после овог усудног обрта. Истина је, пак, да и „крз сјај боја, тонова или речи уметност зна да каже целог човека“, како је рекао Сретен Марић пишући предговор за књигу писама Ван Гога. Ове би речи могле стајати и уз приказ сликарства његове сестре. А велики Ван Гог био је Лизи онај први, одлични узор, приметила је др Вера Јовановић у предговору књиге *Лиза Крижанић, сећања и писма*.

Кроз целокупни опус ове сликарке, највише о њој и њеној поетици говоре цветни мотиви. Свагда полазећи од чулне сензације, усхићено, у једном даху, трудила се да ухвати трептаје материје, поезију простора бојом, чинећи је присном и тихом.

Илустрација бр. 4. „Цвеће у вази“, уље

У Лизином сликарству присутан је још један упечатљив, а ипак мало запажен детаљ – шкољка. Поред занимљиве ликовности, шкољку можемо видети и симболички, као један тајанствени, ненаметљиви предзнак жене и женске скривености, можда звон вибрације оног исконског праживота у вечном трајању и преображавању. Лизина бројна цвећа, баштенско, резано, цветни аранжмани, уцвало шибље, а нарочито – пољско цвеће. Као да оно, и асоцијативно, највише упућује на самониклост њеног властитог порива за сликањем. Талента што је упорно „као жилава биљка која се пробија кроз камењар и упира очи према сунцу“, цвао тихо и задуго на небу нашег сликарства. „Ако ју је Пауновић назвао песником београдске панораме, ми бисмо је назвали песником цвећа. Њено цвеће, махом цветало грање и шибље, ситни ливадски цветови, толико је убедљиво да вам се чини да му осећате мирис, да му можете руку завући између стабљика“, сећа се Десанка на годишњицу Лизине смрти, подсећајући да је између осталог, њен опојни „Зумбул“, заједно са „Сунцокретима“ и „Магнолијама“, био веома запажен на Изложби слика југословенских сликара у Лондону 1952 (Максимовић, 1983, 3). Па опет, ни овакав успех, није подстакао текућу критику да ову сликарку поново

активно врати у фокус интересовања, нити узнемирио савест наше, махом патријархалне културе.

Тихо, и неприметно како је дуго и живела, ипак ведро и пуна духа, Лиза Крижанић је решила да тако и оде са овог света. Нечујно, у своме кревету, без церемонија, људи и оглашавања датума сахране у новинама, њена је опорука. Тако је и било: самотно и тужно на Новом гробљу у Београду тога, 3. маја 1982, сахрањена је на парцели 34, у гробници 42, заједно са мајком. Само шест особа је испратило Лизу Крижанић, а међу њима Десанка. „Скоро неприметно, лагано, као кад боје бледе, изгубила се... Склопиле се очи које су нам тумачиле лепоту света“ (Максимовић: 1983, 3). Без речи, суптилни одејаји живота непролазних магновења, визуелна музика на платнима једне чисте осећајности, ипак неће престати да нас заносе, зраче и значе, и после нестанка ауторке. Незаборавни су сусрети са овом песникињом цвећа – њеним најуспешњим сликама, које је доводе у друштво изворних стваралаца најплеменитијег дара, непресушне свежине и лепоте света, упркос свему и надолazeћим временима.

Мада ретки, темељнији историчари наше уметности Лизу Крижанић сврставају у значајне представнике поетског импресионизма српског сликарства прве половине двадесетог века. Остварена лакоћа поетске прозачности, искреност, осећајност и дух свевремене лепоте, одлике су које њено сликарство колико и необичну судбину, у сваком погледу чине привлачним и данас, у првим деценијама овог века.

Литература

Јовановић, Вера: *Лиза Крижанић: живот и сликарство*, издање аутора, Нови Сад, 2001.

Јовановић, Вера: *Лиза Крижанић, сећања и писма*, Народна библиотека Косјерић и ауторка, Нови Сад, 2005.

Јовановић, Вера: *Ликовни круг Павла Бељанског: Тиски цвет*, Нови Сад, 2010.

Поповић, Радован: *Прича о Сретену Марићу*, Библиотека Матице српске, Нови Сад, 1996.

Максимовић, Десанка: рукопис, Изјава ради регулисана уметничког стажа Л. Крижанић, 1962. Чува се у Легату Лизе Марић-Крижанић у Косјерићу

Максимовић, Десанка: „Цвеће Лизе Крижанић“, *Политика*, 30. април, 1. и 2. мај 1983, 3.

Пауновић, Сениша: рукопис, изјава ради регулисања уметничког стажа Л. Крижанић, 1962. Чува се у Легату Лизе Марић-Крижанић у Косјерићу.

Пауновић, Сениша: „Песник београдске панораме“, *Политика*, 2. јул, 1966.

Поповић, Радован: *Фрагменти о Лизи*, Београд, 1992. Текст умножен у компјутеру, чува се у Легату Лизе Марић-Крижанић у Косјерићу.

Манојловић, Тодор: „Bilder in Belgrad und Zagreb“, *Belgrader echo*, 1. децембар 1940, 7.

Дорошки, Нада: *Отргнуто од заборава, сећања на људе и догађаје од 1922. до 1966. године*, изд. Слободана Машића, Београд, 1997.

Коришћена документација и каталози изложби: архива сликаркине заоставштине у поседу Легата Лизе Марић Крижанић у Косјерићу, Спомен-збирке Павла Бељанског у Новом Саду и других институција културе.

Liza Marić Križanić: Beauty and Sensibility

The history of Serbian art is often unjust towards artists, especially women who did not show ambition to emphasize their creation at all costs, or to make it more visible in the public eye. They most often lived in the shadows of their famous husbands, fathers or brothers. That is the case of Draginja-Draga Marić, better known as Liza Križanić, a beautiful, educated artist and the muse of many significant painters, sculptors and writers. According to Vera Jovanović, who wrote a comprehensive monograph about the author, despite her active presence in the artistic life of Belgrade, Liza Križanić appeared on the Serbian artistic scene more prominently just before World War II as an already accomplished artist. Even though she and her husband were friends with many other prominent artists of that age, Liza never took them as direct role models and tried to remain true to her artistic expression, always trying to find her own path. Aside from her own literary opus of around four hundred works, she was also the muse of many famous artists and her image can be found on some forty paintings. Some historians of Serbian art place Liza Križanić as one of the more significant representatives of poetic impressionism of the first half of the twentieth century.

Keywords: Liza Križanić, poetic impressionism, women artists, individual expression